

зменшення ентропії, тобто до самоорганізації – зміни системи” [2, 53]. Водночас яскраво виражена комунікативна мета в романі І. Багряного “Сад Гетсиманський” нейтралізує дію флуктуаційних відхилень на нижчих рівнях ієрархії, тому найвиразніше вони простежуються в позасюжетних елементах твору – в авторських публіцистичних відступах, в мовленні дійових осіб тощо. За таких умов флуктуаційні відхилення в системі не спричиняють деструктивного впливу на макрорівні, їхня дія виявляється в зміні мотивів, переміщенні фокусу оповіді тощо. У формуванні модальної сфери художнього тексту такі зміни спричиняють зміни в процесах кореляції між експліцитними та імпліцитними засобами вираження.

Отже, можемо стверджувати, що формування модальності художнього тексту має ознаки процесуальності й підпорядковується загальносинергетичним закономірностям самоорганізації складних систем. У процесі формування модальної сфери художнього твору беруть участь одиниці різних ієрархічних рівнів, при цьому детермінація процесів на мікро- та макрорівні може мати різну спрямованість: з одного боку, модальна спрямованість на макрорівні може підпорядковувати модальні значення на нижчих ієрархічних рівнях; з другого – флуктуаційні процеси на мікрорівні здатні впливати на перебіг процесів формування модальності тексту. При цьому особливості процесів формування модальної сфери художнього твору багато в чому визначаються іманентними властивостями самого тексту. Визначення особливостей формування модальності в різних видах текстів становить подальшу перспективу досліджень.

Використана література:

1. Багряний І. Сад Гетсиманський. – К.: Наукова думка, 2005. – 548 с.
2. Герман І. А. Лингвосинергетика: Монография. – Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
3. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. – М.: Наука, 1994. – 236 с.
4. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 236 с.
5. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

The mechanism of forming the textual modality is examined in the article from the position of the synergetic methodology, the process of its forming on different hierarchical levels; their cooperation and interference are explored.

Key words: modality, deontical modality, epistemic modality, aletic modality, axiological modality, synergetic paradigm, nonequilibrium, attractive structure, fluctuation.

Сюта Г. М.

ПАРОНІМІЧНА АТРАКЦІЯ В ІДЮСТИЛЬОВІЙ СИСТЕМІ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ

У статті розглянуто лінгвостилістичні параметри звукосмислової організації мови поетичних творів Емми Андієвської. Паронімічна атракція (семантичне зближення на ґрунті фонетичної подібності) кваліфікується як визначальна характеристика індивідуального стилю авторки. Вказано на основні способи паронімічного оформлення поетичного вислову.

Ключові слова: поетична мова, індивідуальний стиль, паронімічна атракція, звукосемантична трансформація.

Для будь-якого автора мовний матеріал є змістово та естетично вартісним настільки, наскільки він потенційно придатний для моделювання нових експресивно-семантичних відтінків висловлюваного, описуваного, конотованого тощо засобами поетичної мови. Цим забезпечується специфіка художнього тексту – складної і неподільної єдності, у рамках якої “постійна взаємодія звуків і смислу встановлює між ними співвідношення або паронімічне і анаграматичне, або фігуративне (а іноді звуконаслідувальне)” [21, 81].

Теоретичні та теоретико-практичні розробки В. Григор'єва [7; 8; 9; 10], А. Євграфової [12], О. Сєверської [17], Л. Ставицької [18], І. Качуровського [13; 14], В. Левицького [15], П. Тимошенка [20] та ін. переконливо доводять: увага до засобів звукової, звукосемантичної організації тексту зумовлена концептуальним для лінгвістики націленням на дослідження динаміки образної структури слів як одиниць поетичної мови, з'ясування обмеженості / необмеженості аралу їх асоціативно-образних зв'язків та визначення тенденцій організації віршової форми та змісту.

Індивідуальна мовотворчість Емми Андіївської хронологічно належить до другої половини ХХ ст., коли особливо виразно проявилось зацікавлення звуком як мінімальною змістовою формантою поетичного тексту. Вивчаючи екстра- та інтралінгвальні чинники цієї ситуації, дослідники сходяться на думці, що об'єктивно це було зумовлено загальною переорієнтацією віршової мови на звукосемантичний аспект, коли і автор, й читач стали чутливішими, сприйнятливішими до імпліцитно закладених у віршовій мові звукосемантичних модуляцій. Як наслідок, фоносемантична гра, що, безумовно, була властива мові поезії попередніх періодів, систематизується до рівня поетичної норми і категоризується в понятті *паронімічна атракція*. Вона констатує такий стан звукової та семантичної скорельованості, коли “всі або майже всі слова вірша виявляються включеними у в'язь звукових перегуків” [7, 168].

Зіставлення слів на основі їх співзвучності (незалежно від етимологічної чи семантичної умотивованості такого зіставлення) – визначальна характеристика індивідуальної поетичної системи Е. Андіївської, продуктивний і наскрізно простежуваний засіб організації її віршів. Цілеспрямовані (на перший погляд – цілковито випадкові) текстові зближення словотвірні неспоріднених та неконтактних в узусі слів мотивуються практично єдиним чинником – подібністю звукокомплексів. Однак саме це уміння авторки поєднати непоєднуване визначає сенс її поетичного сюрреалізму.

Отже, спробуємо визначити основні структурно-типологічні різновиди фоносемантичних трансформацій, які в комплексі формують індивідуальну паронімічну модель поезії Е. Андіївської. Загальна типологія паронімічних утворень спирається на критерій диференційованості фонетичного складу зближуваних слів, відповідно до якого виокремлюються три основні типи атрактантів: *вокалічні, консонантні та метатетичні*. У їх рамках можлива, а з огляду на специфіку досліджуваної ідіосистеми іноді й необхідна детальніша класифікація конкретизацією підтипів звукових зближень та зазначенням функціонально-стилістичної навантаженості кожного з них.

Основний паронімічний корпус поезії Е. Андіївської формують атрактанти *вокалічного* типу. При умовній консонантній тотожності (порядок розташування приголосних зберігається незмінним) вони демонструють семантичне розподібнення і встановлення нових звукосемантичних відношень за рахунок голосних. Особливо активно

Е. Андіївська послуговується фонетичними трансформаціями одного-єдиного голосного. У цьому разі корелятами стають як односкладові, так і багатоскладові слова з максимально співвідносними звуковими комплексами, пор.: *Не тільки царства, які щойно мав, – / А й з пазухи - в каварні - зграю мев* [3, 55]; *А там, де зорі сипав **спрут**, / Крізь серце – потойбіччя **спрут*** [3, 20]; *Видмухує, аби кохання **пал** / Тебе сягнув, ще заки я – на **пил*** [6, 105]; *Габюю губитьса сузір'я, / Губюю голубник порушили* [4, 12]; *рештки **сині** – в стільники осині* [6, 11]; *Долю з долу не видно* [4, 14]; *Вирване жало жило* [4, 9]. Наведені приклади засвідчують практично повний орфографічний збіг звукових основ паронімічних корелятив та їх семантичне балансування на рівні одного звука.

Складніший рівень організації паронімічної кореляції – це текстове притягання лексичних одиниць із тотожним консонантним складом і цілковито різним набором голосних. Пор.: *Балянс всесвітнього **активу**, / Де вічності гуде **октава*** [3, 20]; *Зелені ятірці з усесвіту **висильні** / У мозку – плинні вежі – підтюпцем **васальним*** [3, 25]; *Серед каварні – торс із тарілок / **киця**.* / *Юнак смерчем підняв повітря **куце*** [3, 57]; *Єдиним горлом – лялька – **ледар**, / Єдиним зором – злодій-**лідер*** [3, 58]; *О Боже, зглянься, бо нема вже **сили**.* / *Гидь надто залила за шкіру **сала*** [3, 70]. Власне, варто відзначити текстотвірну продуктивність цього типу атракції в ідіосистемі Е. Андіївської, тоді як для поетичних систем її діаспорних колег із Нью-Йоркської групи (напр., Віри Вовк) він не показовий узагалі. Водночас до спорадично використовуваних у поезії Е. Андіївської контекстуальних підтипів вокалічної паронімії належать:

а) ускладнення базової вокалічної ПА додатковою трансформацією – зміною або нарощенням членів атракції: *місяць у **мисці** з водою* [4, 9]; *Доц, **сині** незаконний **син*** [4, 56];

б) переставляння голосних при збереженні тотожного порядку приголосних: *Свідомість, як на ланцюгу хижак, / Де зрима – на одну суцільну **пастку**...* / *В думках – не щільники – лускою **пустка*** [3, 55].

Значну роль у формуванні індивідуальної паронімічної системи Е. Андіївської відіграє також другий базовий типологічний різновид ПА – консонантний, який передбачає співвіднесення близькозвучних слів за рахунок приголосних (вокалізм при цьому може бути однаковим або варіювати в широких межах). Експлікуючи приховані звуко-семантичні потенції поетичного вислову, пароніми-консонантизми можуть несуттєво змінювати вокалічний склад або ж залишають його тотожним: *Хай завтра, хай **потім**, хай другим **потопом*** [4, 6].

Вивчення різновидів звуко-семантичних кореляцій як складників загального інтелектуально-лінгвального простору поезії Е. Андіївської дає змогу визначити основні способи їх контекстної організації, зосередивши окрему увагу на диференціюванні звукових перегуків на рівні атракції, рими та верлібру. Адже відомо, що позиція рими традиційно вважається слабкою для атракції, оскільки не вивільнює глибинної звукової семантики, а тільки уподібнює звучання. З другого боку, сучасна популярність верлібру начебто звільняє мовну свідомість і автора, й читача від примусового укладання віршової форми у стереотип співзвучності кінця рядка. Розгерметизовані у таких верлібрових зближеннях глибинні паронімічні потенції можуть реалізуватися не в усіх стилістичних умовах, а лише в тих, де відповідні співвіднесення не сприймаються як рима. Мовотворчість Е. Андіївської особливо показова з цього погляду: всуціль верліброва, вона не переобтяжена фоностилістичною інерцією, стереотипами сприйняття традиційних

звукокомплексів: *Що – уздовж віддиху – партер і вілли/ Ледь – диски дійсности – у стовпчик – велет* [6, 56]; *Й нутро, що доти – під надійним коцом./ В спіраль розпилень, що – тривалість куцу* [6, 30]; *І з витинанок кам'яних собор.../ Де шлунок атмосферний – ще сабур* [2, 6]; *Та подих, що нову подобу ліпить, – на дні життя – вже найтримкішу лопать* [6, 13].

Структурна класифікація консонантних атрактантів визначається тим, що заміна одного приголосного іншим може локалізуватися в різних сегментах атрактованих одиниць: на початку, в середині та в кінці слова: *Німфа на бильці німба/ Пливе за метеликом з міста* [4, 7]; *морок мозок ссе* [3, 17]. Іноді імпульсом до встановлення паронімічних відношень стає вставка цілого складу: *Хай завтра, хай потім, хай другим потоком* [4, 6]. Окрім основних вокалічних чи консонантних нарощень, додатковим зовнішнім поштовхом до атракції може слугувати також акцентне розподібнення: *Над містом стояли воскреслі./ викресані навхрест* [4, 9]. Стилістичний обшир звукоасоціативності у таких випадках помітно розширюється, а ряди атрактантів, інтенсивно нарощуючись, стають багаточленними.

Нарощення приголосного (чи групи приголосних) у кінцевій позиції – маргінальне у системі індивідуальної стилістики Е. Андіївської. Консонантні трансформації у цьому випадку, як правило, супроводжуються зміною вокалічного складу: *Хай з оббілованого звіра/ Нову поживу в вусі зварять* [3, 28]; *Щоб підскоком – через життєві вирви./ Ще заки всі каварні – п'їтьми варвар* [3, 29]; *Заліг в інакшість, як в лункі окопи./ І дме в хребти і двері із окапин* [3, 26]; *Наяда – в сукню одяглась, як в шкалик!/ Каварня – приступці прозрінь і школа* [3, 26].

Між деякими співвіднесеними словами встановлюються своєрідні звукові відношення, які В. Григор'єв визначає як відношення включення. Вони виникають, коли “консонантний склад короткого слова включається в консонантний склад довшого слова” [7, 197]. Для аналізованих поетичних текстів найбільш показовими є атрактанти, віддалені один від одного нарощенням одного чи двох складів на початку базового слова, при цьому звуковий комплекс “включеного” елемента в атрактантах часто залишається незмінним: *Довго стигло, довго вкладалось./ А потім блискавкою далось* [3, 14].

Метатетичний тип ПА у поезії Е. Андіївської – традиційний, він не руйнує загальної схеми організації метатетичних ПА в національній поетичній мові і реалізується за рахунок переставляння приголосних в межах зближуваних слів (зрідка – словосполучень). Смысломоделювання при цьому відбувається на основі наявного (практично завжди незмінного) консонантного набору, тоді як вокалізм може варіювати у достатньо широких межах – аж до повної зміни. В індивідуальній мовно-поетичній практиці Е. Андіївської такі звукові перегуки є спорадичними, нерегулярними. Найпростішим їх різновидом є консонантні або ж вокалічні “переставляння”, не ускладнені додатковими трансформаціями (початкове чи кінцеве нарощення приголосного, епентеза дистинктивного звука і т. ін.). Наприклад: *Голубиться голубок/ До булок голубих* [4, 140]; *Царство самотности – охровий вихор* [5, 18].

Більш ускладненим як із погляду здійснюваних фонетичних змін, так і в аспекті їх функціонально-стилістичного навантаження є поєднання близьких за звучанням різнокоренових слів, у яких, окрім проілюстрованих переставлянь, наявні також інші диференціації (нарощення, усичення, акцентні зміни тощо) первинних звукокомплексів:

ратицями – долю – на льоду [6, 116]; *Аж латаття в літепле лопотить:/ Весь світ потоплять* [4, 61].

Поряд із прикладами однозначних метатетичних атракцій в ідіостилі Е. Андіївської виявляємо також випадки звукових наближень, що не мають виразних кваліфікативних ознак атрактантів, однак з огляду на контекст та загальні мовностилістичні особливості поезії сприймаються як пароніми: *Примерк пернем пристань виприскує* [4, 6]. Новий семантичний план, який вбачає і актуалізує авторка у цих звукових метафорах, дає змогу додатково підкреслити естетичну виразність та образну співмірність зближуваних словесних та фонетичних образів.

Здійснене дослідження звуко-семантичної організації мови поетичних творів Емми Андіївської за рахунок паронімічної атракції (семантичного зближення на ґрунті фонетичної подібності) доводить її визначальність для індивідуального стилю авторки і підтверджує, що стилістичний потенціал цього засобу поетичного текстотворення детермінований самою лінгвістичною суттю ПА як важливої категорії поетичної семантики.

Використана література:

1. Андіївська Е. Атракціон з орбітами. – Львів, 2000. – 136 с.
2. Андіївська Е. Вілли над морем: Сонети. – Львів, 2000. – 120 с.
3. Андіївська Е. Каварня: Поезії. – [Б.м.], 1983. – 126 с.
4. Андіївська Е. Кути: Опостінь. – [Б.м.], 1962. – 69 с.
5. Андіївська Е. Наука про землю. – Мюнхен, 1975. – 126 с.
6. Андіївська Е. Хвилі: Поезії. – К., 2002. – 160 с.
7. Григорьев В. П. Звуковая организация стиха. Паронимическая аттракция // Очерки истории языка русской поэзии XX века. Поэтический язык и идиостиль. – М.: Наука, 1990. – С. 167-131.
8. Григорьев В. П. Паронимическая аттракция в русской поэзии XX века // Сб. докл. сообщ. лингв. об-ва. – Калинин, 1975. – Вып. V. – С. 68-84.
9. Григорьев В. П. Паронимия // Языковые процессы современной русской художественной литературы: Поэзия. – М.: Наука, 1977. – С. 186-239.
10. Григорьев В. П. Поэтика слова. – М.: Наука, 1979. – 343 с.
11. Дащенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60 – 80-х років ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 20 с.
12. Евграфова А. А. Стилистическое использование паронимии разных типов // Исследования по русскому и украинскому языкам... – Днепропетровск, 1973.
13. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (Стилістика). – Мюнхен – Ніжин, 1994. – 135 с.
14. Качуровський І. Фоніка. – К.: Либідь, 1994. – 208 с.
15. Левицький В. В. Семантика і фонетика. – Черновці, 1973. – 102 с.
16. Маленовський Ю. Фоносемантична організація поетичного твору: аспект рецепції (на матеріалі поезії Павла Тичини): Автореф. дис. ... канд. філол. н. – К., 2003. – 20 с.
17. Северская О. И. Паронимическая аттракция в поэтическом языке М. Цветаевой // Проблемы структурной лингвистики. 1984. – М.: Наука, 1988. – М.: Наука, 1988. – С. 34-38.
18. Ставицька Л. О. Про паронімічну формулу білий біль у мові сучасної поезії // Стилістика української мови. – К.: КДП, 1990. – С. 18-25.
19. Сюта Г. М. Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1995. – 20 с.
20. Тимошенко П. Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови // Укр. мова в шк. – 1952. – № 4. – С. 3-14.
21. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. – М.: Наука, 1958. – 182 с.

The article deals with the studies of linguostylistic parameters of phonosemantic organization of poetry by E. Andievs'ka. Paronymic attraction (semantic approximation on the base of phonetic similarity) defined as a principle characteristic of her individual style. The main means of paronymic designing of poetry are distinguished.

Key words: poetic language, individual style, paronymic attraction, phonosemantic approximation, phonosemantic transformation.

Романюк І. В.

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ СКЛАДНИКИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОВЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

У статті розглядаються основні погляди лінгвістів на проблему вербальних та невербальних засобів комунікації, роль, функції та їх вплив на характер інтерактивного спілкування.

Ключові слова: вербальні засоби комунікації, невербальні засоби комунікації, жест, міміка, поза, візуальний контакт.

Спілкування є складним і необхідним процесом інтерактивної комунікації, яке пояснюється прагненням мовців отримати або передати нові знання, уміння, навички і почуття. Цей процес безперервний, оскільки є головним чинником існування та розвитку суспільства. Комунікативний процес здійснюється за допомогою вербальних та невербальних засобів мови. Довгий час невербальні засоби мовної комунікації розглядалися лише з біологічної та психологічної точки зору, лінгвістів ця проблема мало цікавила. Незважаючи на численні праці лінгвістів (Н. І. Формановська [1989], Ю. Н. Ємельянов [1991], Г. Є. Крейдлін [2000, 2004], Г. М. Сагач [2003], Н. Якименко [2003], Г. М. Андреева [2004], Ф. С. Бацевич [2004], Т. Ю. Ковалевська [2001] та інші), у яких досліджуються вербальні та невербальні засоби комунікації, ця проблема на сьогодні не знайшла свого розв'язання. Вербальні і невербальні засоби є невід'ємними компонентами процесу комунікації, адже вони доповнюють один одного, уточнюють, замінюють, створюють основу формування діалогічного інтерактивного спілкування мовців. Цим і пояснюється актуальність нашої статті.

Метою є встановлення ролі вербальних і невербальних засобів мови у процесі діалогічної інтеракції мовців. Мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) узагальнити погляди лінгвістів на проблему вербальних і невербальних засобів комунікації; 2) встановити роль та функції вербальних і невербальних засобів у діалогічному мовленні мовців на матеріалі прозових творів І. Нечуя-Левицького; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

На початку розвитку суспільства процес комунікації здійснювався за допомогою невербальних засобів мови (*предметне письмо*), далі малюнкове письмо (*ніктографія*), ідеографічне письмо (*кожен знак виражав окреме поняття, а, отже, слово*), словесно-звукове письмо (*поєднання змістового запису слів із звуковим*), буквено-звукове письмо (*алфавітне*). Саме буквено-звукове письмо і стало ефективним засобом передачі інформації. У наш час передача інформації можлива лише за допомогою знакової системи.